

Opnieuw werk in uitvoering

FREEK ZWART

Vochtige duinvalleien waren vroeger de groeiplaatsen van veel bijzondere plantensoorten en vegetatietypen. De laatste jaren zijn deze vegetaties in ons land drastisch achteruit gegaan. Recent heeft Staatsbosbeheer op Terschelling op een aantal plaatsen ingrijpende beheersmaatregelen uitgevoerd. Naar eilander begrippen ging het hierbij om grootschalige ingrepen. Het doel was het zo goed mogelijk herstellen van de natuurlijke waterhuishouding en de dynamiek in de duinen. Hierdoor zouden opnieuw gunstige groeiomstandigheden voor sterk bedreigde en in Nederland vrijwel verdwenen plantensoorten en vegetaties ontstaan. De eerste resultaten zijn er nu.

Pas recent is de sterke achteruitgang van de karakteristieke duinvegetaties onderkend, het eerst in natte en vochtige valleien en later ook op drogere plaatsen. Het is een sluipend proces waarbij meerdere, elkaar versterkende factoren een rol spelen. Als belangrijke oorzaken zijn aan te merken:

1. Ontwatering in het verleden o.a. ten behoeve van bosaanleg (ca. 600 ha) en ontginning voor de landbouw en cranberry-teelt (ca. 300 ha). Het gevolg was een daling van de grondwaterstand en verdroging van duinvalleien. Een deel van de ontginningen is na korte of lange tijd in cultuur te zijn geweest verlaten en aan z'n lot overgelaten. Deze terreingedeelten hebben een gestoorde bodem en een sterk verruigde begroeiing. Het afwateringssysteem bleef echter wel in tact, in de meeste ge-

vallen nog afgestemd op de oude kultuurdoelstellingen.

2. Systematische vastlegging van verstuiwingen door het afdekken met dennetakken of het planten van helm. Hierdoor is de natuurlijke dynamiek, die zorgde voor het steeds opnieuw ontstaan van gunstige milieus voor pioniervegetaties, verdwenen.
3. Luchtvervuiling ("zure regen") zorgt voor een voortdurende neerslag van verzurende stoffen en meststoffen, met name in de vorm van stikstof. Een geringe hoeveelheid stikstofrijke neerslag heeft in een van nature schraal en kalkarm duinmilieu, zoals we dat op Terschelling aantreffen, grote gevolgen.

Gevolgen

Het samenspel van bovengenoemde factoren veroorzaakt dat de natuurlijke vegetatiesuccessie, die op de arme duingrond uiterst langzaam verloopt, nu onnatuurlijk snel plaatsvindt. Hierdoor verdwijnen karakteristieke en zeldzame duinvegetaties. In ondiepe duinplassen gaat het dan bijvoorbeeld om soorten als stijve waterweegbree en ondergedoken moerasscherm. In valleien die periodiek droogvallen, zijn soorten als oeverkruid, draadgentiaan en dwergrus uiterst zeldzaam geworden. Maar ook in overgangen naar drogere situaties en in de droge duinen verandert de vegetatie en vaak in negatieve zin, zoals bij de karakteristieke duinheide met dophei, ronde zonnedauw, struikhei en buntgras. Op drogere plaatsen neemt het aandeel aan helm, duin-

Het Badhuisplak en Waterplak zijn beide afgeplagd. Hierdoor is voedselrijk, organisch materiaal verwijderd en komt de oorspronkelijke schone duinzandlaag weer aan de oppervlakte (foto: gemeente Terschelling).

lokatie	jaar	aard terrein	oppervlakte
Sterneplak e.o.	1985, '88, '89, '93	v,d	8,2 ha
Koegelwieck	1986, '90	v	6,5 ha
Boschplaat	1986	d,v	1,5 ha
Badhuiskuil	1989	n,v	3,0 ha
Peerenkuil	1991	n	0,5 ha
Waterplak	1989, '91	v	7,1 ha
Rijsplak	1992, '93	v,n	2,6 ha
Hanzegat	1992	v	1,5 ha
Griltjeplak	1991	n	4,0 ha
Onder de draad	1993	v,n	2,3 ha
Hedredersplak	1985, '88	v	0,6 ha
Vissersplak	1993	v,d	0,8 ha
El Dorado	1991, '92	d	1,5 ha
totaal			40,1 ha

Tabel 1: Een overzicht van herstelwerkzaamheden van duinvalleien op Terschelling.
d = droog, grondwater niet in maaiveld
v = vochtig, grondwater een deel van het jaar boven maaiveld
n = nat, grondwater (vrijwel) gehele jaar boven maaiveld (duinplassen)

riet en zandzegge te fors toe. De kenmerkende open structuur van het buntgrasduin is overgroeid geraakt met een dichte mat van het mos grijs kronkelsteeltje. In natte en vochtige situaties overheersen ruige en monotone begroeiingen met riet, grote en kleine lisodde, veenpluis en kruipwilg steeds meer.

Beheersmaatregelen

Het doel van het natuurbeheer van Staatsbosbeheer is op Terschelling gericht op het behoud en zo mogelijk herstellen van typerende duinvegetaties. In het nieuwste beheersplan is aangegeven dat de basis hiervoor gevormd wordt door de natuurlijke hydrologie en dynamiek. Een complicatie hierbij zijn de belangen en rechten van derden. De aanwezigheid van zomerhuizen, wegen en fietspaden staat herstel van de oorspronkelijke situatie niet altijd toe. Uitvoerige en nauwkeurige waterpassingen van maaiveldhoogten, slootbodems, duikers en de hoogteligging van wegen en paden leverden in combinatie met de gegevens van een vegetatiekartering inzicht in de maximaal haalbare situatie en de meest kansrijke lokaties.

Herstel

Ten noordwesten van Midsland kon in een groot duingebied met onder andere de natte duinvalleien Hanzegat, Rijsplak, Onder de draad, Badhuiskuil, Peerenkuil, Waterplak en Sterneplak het hydrolo-

gisch systeem aanzienlijk aangepast worden. Er vindt nu alleen in extreem natte situaties nog afvoer van oppervlaktewater plaats naar de polder. De belangrijkste ingreep was het dempen van sloten of het sterk ophogen van slootbodems. Het herstel van de natuurlijke waterhuishouding alleen is echter niet voldoende om voor de gewenste vegetaties nieuwe mogelijkheden te scheppen. De bovenlaag van de bodem was op veel plaatsen verstoord door kuurmaatregelen in het verleden, zoals ploegen, bemesting en egalisatie. Bovendien waren de valleibodems vrijwel overal bedekt met een dichte, hoge vegetatie en een in dikte variërende laag (10-30 cm) voedselrijk, organisch materiaal. Verwijderen (afplaggen) van de vegetatie en de bovenlaag tot op de schone, ongeroerde zandgrond was dan ook nodig. Plaatselijk is de bodem wat dieper uitgegraven. Dit is gedaan op de laagste plaatsen in de valleien en op plaatsen waar wortelstokken van riet diep in de bodem aanwezig waren. Door de combinatie van deze maatregelen komen het maaiveld en de wortelzone dicht bij het grondwater en is een deel van het door egalisatie verloren gegane reliëf in de valleien teruggebracht. Plagwerkzaamheden zijn tevens uitgevoerd in de Koegelwieck en in het Griltjeplak. In de droge duinen kan de natuurlijke dynamiek hersteld worden door verstuiwing weer toe te laten. Het beplanten van stuifkuilen met helm wordt al een aantal jaren achterwege gelaten. In 1991 en 1992 zijn als experiment 10 grotere en kleinere voormalige stuifkuilen (samen 1,5 ha) opnieuw in verstuiwing gebracht. De vegetatie is aan de windzijde machinaal verwijderd, waardoor de wind weer vat op het zand kan krijgen. Uiteindelijk zal uitstuiwing tot op het grondwater plaats kunnen vinden.

Resultaten

Inmiddels zijn op 13 lokaties, samen ruim 40 ha, werkzaamheden uitgevoerd hoofdzakelijk ten behoeve van het herstel van de oorspronkelijke vegetatie (zie tabel 1). Na het gereed komen van het werk duurt het enige jaren voor de begroeiing zich gaat ontwikkelen. Van de eerst uitgevoerde projecten kan inmiddels iets gezegd worden. In tabel 2 wordt hiervan een overzicht gegeven. In de Koegelwieck, een van de grotere objecten, zijn de eerste resultaten opvallend. Hier is in 1986 op twee verschillende diepten geplagd. Op het ondiepe deel bleef een dikkere laag organisch materiaal achter. Hier zien we een snelle ontwikkeling

Tabel 2: De aanwezigheid van karakteristieke soorten in afgeplagde duinvalleien.
= Rode Lijst soort

soort	Koegelwieck	Boschplaat	Sterneplak	Waterplak	Hedredersplak	Badhuiskuil	Peerenkuil
* Knopbies	x	x					
* Parnassia	x						
* Dwergvlas	x	x	x		x	x	x
Waterpunge	x	x	x	x	x	x	x
* Draadgentiaan			x	x	x		
* Oeverkruid	x		x	x	x	x	
* Dwergrus			x	x	x	x	
* Armbloemigewaterbies	x		x	x	x	x	x
* Stijvemoerasweegbree					x	x	x
* Ondergedokenmoerasscherm	x		x			x	x
Dophei	x	x	x	x	x	x	x
Rondezonnedauw		x			x		
* Moeraswolfsklauw	x	x			x		

Door middel van afplagen wordt de vernieuwde bovenlaag verwijderd en krijgt de oorspronkelijke begroeiing weer een kans (foto: SBB/Freek Zwart).

van de vegetatie, maar ook al de eerste aanzet tot nieuwe vernieuwing met o.a. duinriet. Bij het vervolg van het project is overal dieper geplagd (15-20 cm) en plaatselijk is door extra ontgraven (meer dan 30 cm diep) enig reliëf aangebracht. Op de eerst bewerkte delen hadden zich na 5 jaar weer een knopbies-vegetatie met orchideeën en een goed ontwikkelde oeverkruid-vegetatie ontwikkeld. Op de in 1990 geplagde delen werden in 1993 veel karakteristieke pionier-soorten aangetroffen. Op de drogere delen (duinkopjes) kwam onder andere strandduizendguldenkruid, sierlijk vetmuur en dwergglas voor, op de lagere, vochtige delen oeverkruid, waterpunge en knopbies. Enkele andere opmerkelijke resultaten zijn het massaal verschijnen van dwerggras (honderdduizenden exemplaren) in het Waterplak, momenteel de grootste groeiplaats in ons land. Ook de terugkeer van vele duizenden draadgentianen in het Sterneplak is bijzonder. Op het Sterneplak is ook dwergglas, dwerg-rus, dwergbies, ondergedoken moeras-scherm en oeverkruid aanwezig. De laatste soort is nu op Terschelling geen zeldzaamheid meer. Op vrijwel ieder plagproject in natte duinvalleien is deze soort na enkele jaren verschenen.

Hoe nu verder?

Het mag opmerkelijk genoemd worden dat in vochtige duinvalleien op plaatsen waar de karakteristieke en zeldzame (pionier)soorten zeker 40 tot 50 jaar geen geschikte omstandigheden vonden, deze vrij kort na plagwerkzaamheden soms massaal opdoken.

Het is een belangrijke vraag hoe lang ze kunnen stand houden. Groeiplaatsen voor pioniers blijven meestal maar kort voor deze soorten geschikt. Daarnaast speelt de kalkarmoede van de bodem een rol. Het bufferend vermogen van de bodem is zeer gering. En er lijkt niet op korte termijn een forse reductie van de bemesting via de atmosfeer te verwachten. Een ander probleem is de eutrofiëring die lokaal optreedt, doordat meeuwen de valleien met open water, zoals de Badhuiskuil, gebruiken om te rusten en te poetsen. Maar de natuur bestaat uit meer dan plantjes alleen.

Voorlopig kan gekoncludeerd worden dat de beheersingrepen in de vochtige duinvalleien als overlevingsstrategie voor bedreigde soorten succesvol is geweest.

Freek Zwart is districtsbeheerder van Staatsbosbeheer op Terschelling, Longway 28, 8881 CM Terschelling- West.

Literatuur

1. CALS, M., 1992. Werk in Uitvoering: De grote schoonmaak van het Gritjeplak en de Badhuiskuil. De Leven- de Natuur, 1992, 6: 180-181.
2. ZUMKEHR, P., 1992. Een kartering van het Sterneplak. Intern rapport Staatsbosbeheer, oktober 1992.
3. ZUMKEHR, P., 1992. Een vegetatiekartering van het Rijs- plak en het Hanzegat, Terschelling. Intern rapport Staatsbosbeheer, oktober 1992.
4. ZUMKEHR, P., 1994. Een vegetatieonderzoek op de geplagde delen van het Waterplak, Terschelling. Intern rapport Staatsbosbeheer, april 1994.
5. ZUMKEHR, P., 1994. Aanvullende gegevens betreffende de vegetatie van het noordelijk deel van de Koegel- wieck, Terschelling. Intern rapport Staatsbosbeheer, april 1994.
6. ZWART, F., 1993. Werk in Uitvoering: Regeneratie van Duinvalleien op Terschelling. Intern rapport Staatsbos- beheer, december 1993.

Grootschalig plaggen van valleien, zoals hier in het Waterplak, gebeurt met graafmachines (foto: SBB/Freek Zwart).